

Arbetarkultur i brytningstid

Reflektioner kring kulturhistorien, den nya kulturhistorien
och historien bortom den nya kulturhistorien
i den svenska arbetarhistoriska forskningen

Stefan Nyzell

Under de två senaste decennierna har kulturbegreppet kommit att få ett så stort inflytande på den historiska forskningen att det med fog går att tala om den "kulturella vändningen", ett historiografiskt paradigmskifte fullt jämförbart med 1960-talets socialhistoriska vändning.¹ Diskussionerna kring kulturbegreppet har stundtals gått mycket höga inom den historievetenskapliga forskningen. Det finns utan tvekan ett visst fog för detta då kultur som begrepp inte på något sätt är oproblematiskt, utan snarare har en mängd svårhanterliga teoretiska och metodologiska implikationer. Det senare har dels att göra med begreppets flervetenskapliga karaktär där olika vetenskapliga discipliner som exempelvis etnologi, sociologi och historia, har delvis olika definitioner av begreppet. Det har dels även att göra med att definitionen av kulturbegreppet inte bara mellan discipliner utan även inom historieämnet har definierats mycket olika och vad mer är har kommit att förändrats över tid. En förändring från ett "klassiskt kulturbegrepp", där kultur stod för de stora konsterna i historien, till ett "antropologiskt kulturbegrepp", och sedan vidare in i det som kommit att kallas "den nya kulturhistorien", med dess intryck från den språkliga vändningen och fokusering mot semiotik. Det går i sammanhanget att tala om två historiografiska paradigmer – det kulturella och det språkliga – som tillsammans under de två senaste decennierna vuxit sig starka och tillsammans bidragit till den historiografiska utveckling där "den klassiska kulturhistorien" gått över till "den nya kulturhistorien", och där det idag tycks vara möjligt att skönja en historiografisk brytningstid, en utveckling in i vad som lite tvetydigt har kallats "historien bortom den nya kulturhistorien".²

Det är inte syftet i denna text att på något djupgående sätt diskutera kulturbegreppets definition utan att från ett historiografiskt perspektiv diskutera hur kulturbegreppet kommit att användas inom den svenska arbetarhistoriska forskningen. Textens fokus ligger på den diskussion kring arbetarkultur

som kom att dominera debatten bland arbetarhistoriker i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. En debatt som resulterade i en mängd vetenskapliga artiklar och monografier innan den någon gång i mitten av 1990-talet praktiskt taget helt och hållet verkade tystna, eller åtminstone minska till en knappt hörbar viskning. Det senare delvis därför att intresset för det arbetarhistoriska forskningsfältet som sådant svalnade märkbart under loppet av 1990-talet. Men delvis även för att debatten kring arbetarkultur hade gått i stå och de idealtypiska begreppen "egensinne" och "skötsamhet", som i stort sätt helt hade kommit att dominera debatten, antingen visat sig vara uttömda som analytiska redskap eller, vilket var allvarigare, ge en alltför förenklad och därtill inkonsekvent bild av arbetarklassen. Allra helst som begreppen med tiden hade kommit att glida från att vara idealtypiska till att framstå som den historiska sanningen om den svenska arbetarkulturen. Något som var mycket problematisk eftersom det var att analytiskt använda den teleologiska bild av arbetarklassen och arbetarkulturen som till stor del konstruerats av den svenska reformistiskt socialdemokratiska arbetarrörelsen självt.³ Det vill säga den del av arbetarrörelsen som haft intresse av att konstruera sig själva som den "skötsamma arbetarkulturen" och andra inom arbetarklassen, de som inte passade in i denna "vi och dom" konstruktion, som den "egensinniga arbetarkulturen" i behov av att disciplineras i det socialdemokratiskt folkhemiska Sverige.

Det är visserligen syftet med denna text att visa på problemen i debatten kring arbetarkultur som den kom att gestalta sig i mitten av 1990-talet och den då i debatten dominerande och högst problematiska frågan om de idealtypiska begreppen egensinne och skötsamhet. Men syftet är samtidigt att framhålla det olyckliga i att debatten kring arbetarkultur övergick i tystnad på det sätt som den gjorde när den tillsynes försvann i mitten på 1990-talet. Detta inte minst eftersom kulturbegreppet definitivt inte har spelat ut sin roll vare sig i historieämnet eller inom den arbetarhistoriska forskningen. Det fanns en hel del i debatten kring arbetarkultur som den arbetarhistoriska forskningen inte gärna bara kan lämna därhän. Det senare inte minst eftersom arbetarhistoria som forskningsfält åter verkar visa tecken på att vakna från sin slumrande tillvaro i den svenska historieforskningen.⁴ Idag handlar det snarast om att ta tag i forskningsläget kring arbetarkultur och tillsammans med "den nya kulturhistoriens" utmaningar föra in debatten i den historiografiska brytningstid som kan skönjas i "historien bortom den nya kulturhistorien".

Klass och kultur

Arbetshistoriker av den strukturalistiska skolan har i många fall varit bland de historiker som in i det längsta ställt sig tveksamma till kulturbegreppet. Antingen det eller också har de tvärtom varit bland de historiker som gått allra längst i att med poststrukturalismen hävda diskursbegreppets allomfattande regim. Det ska genast tilläggas att den misstänksamhet som länge präglat många arbetshistoriker inte gällt endast kultur utan en hel rad andra begrepp vilka alla har haft gemensamt att de tyckts utmana eller till och med hota klassbegreppets ställning. I den nu klassiska artikeln "On Language, Gender, and Working-Class History" från 1988 skrev Joan Scott i kritiska ordalag angående arbetshistorikers inställning till begreppet genus att "labor historians now place gender (along with race) on the list of variables they acknowledge as important, but don't have time to study; class after all, is still the issue that really counts."⁵ Denna misstänksamhet från arbetshistorikers sida gentemot kultur (liksom genus och etnicitet) har inte blivit mindre då den kulturella vändningen med dess ökande fokusering på semiotik i allt högre grad kommit att ifrågasätta den sociala verkligheten som analytisk utgångspunkt och därmed också själva grunden för den historiematerialistiska historiesynen. Det är kanske att hårdra diskussionen något men utan tvekan fanns det länge och finns i viss mån fortfarande en sådan demarkationslinje mellan klass och kultur, något som mycket enkelt kan gestaltas genom den reaktion ordet diskurs medför då det uttalas högt inom hörhåll för många arbetshistoriker av traditionellt snitt.

Denna sedan länge etablerade demarkationslinje mellan klass och kultur till trots är det knappast en överdrift att hävda att den kulturella vändningen kommit att få en betydande genomslagskraft även inom den svenska arbetshistoriska forskningen. Det kan delvis förklaras med att den arbetshistoriska forskningen knappast kunnat undgå att ta intryck av den kulturella vändningens teoretiska utmaningar och implikationer. Det är utan tvekan så att kultur (liksom genus och etnicitet) idag visat sig ge minst lika fruktbara analytiska utgångspunkter som klass, även om Joan Scotts kritik om läpparnas bekännelse kontra det konkreta innehållet i historiska analyser till viss del fortfarande kan göras gällande.⁶ Delvis kan det även förklaras med att kultur faktiskt länge utgjort ett viktigt analytiskt begrepp inom den arbetshistoriska forskningen och då kanske framför allt inom den brittiska historiematerialistiska skolbildningen med förgrundsfigurer som Edward Thompson och Eric Hobsbawm. En skolbildning vars företrädare redan från 1960-talet och framåt hävdade det kulturella perspektivets betydelse i den historiska forskningen.⁷ Den brittiska historiematerialismen var betydelsefull för det forskningsfält som i Sverige växte fram under 1980-talet och som kom

att kallas ”historisk antropologi”, vilket för svensk del var en viktig del i det historiografiska paradigmskiftet mot den kulturella vändningen.⁸ En vändning som för svensk del först under 1990-talet kom att utvecklas i riktning mot ”den nya kulturhistorien” med dess prägling av ”den språkliga vändningen”.

Arbetshistoria och arbetarkultur

Den ”kulturella vändningen” inom historieämnet kan i ett internationellt perspektiv dateras till åren kring slutet 1980-talet och början av 1990-talet. Ett viktigt årtal i detta sammanhang var 1989 med utgivningen av den historiografiskt mycket betydelsefulla antologin *The New Cultural History*.⁹ I den numera klassiska inledningen till denna menade Lynn Hunt att paradigmskiftet i och med den kulturella vändningen var minst lika avgörande för historieämnet som den socialhistoriska vändningen hade varit på 1960-talet.¹⁰ Kopplingen mellan den socialhistoriska och den kulturhistoriska vändningen syntes inte minst i Lynn Hunts inledning i *The New Cultural History* där hon visade hur det kulturella perspektivet huvudsakligen växte fram inom två av det socialhistoriska paradigmet skolbildningar – den franska Annales-skolan och den brittiska historiemarkismen.¹¹ Till detta är det knappast fel att lägga till inflytandet från den italienska mikrohistoriska skolbildningen, vilken tillsammans med de två övriga har betytt mycket för utvecklingen av kulturbegreppet i dess antropologiska betydelse.¹² Det ska även tilläggas att kulturbegreppet som det kom att användas inom historieforskningen fick viktiga teoretiska influenser från till historia angränsande humanistiska vetenskapliga discipliner som antropologi, etnologi och sociologi. Det var den antropologiska betydelsen av kultur som var utgångspunkten i dessa skolbildningar och det var denna inriktning som i Sverige kom att ta form i debatten kring ”den historiska antropologin” i mitten av 1980-talet. Detta exempelvis i artiklar som Lars Magnussons ”Historisk antropologi kulturkod i förändring” i *Häftan för kritiska studier* från 1986 och Christer Winbergs ”Några anteckningar om historisk antropologi” i *Historisk tidskrift* från 1988.¹³

Inte minst den brittiska historiemarkismen var en viktig inspirationskälla till de svenska historiker som under 1980-talet försökte lansera kulturbegreppet inom ramen för debatten kring ”den historiska antropologin”. En av de mest inflytelserika förespråkarna för kulturbegreppet inom den skolbildningen var tveklöst Edward P. Thompson. Med monografier som *The Making of the English Working Class* från 1963 och uppsatser som ”Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism” från 1967 och ”The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century” från 1971, idag samlade i *Customs in Common* från 1993, var Thompson utan tvekan en av de historiker inom den socialhistoriska vändningen som var delaktig i att på ett genomgripande sätt

förändra det socialhistoriska (och därmed även arbetarhistoriska) forskningen bort från en i huvudsak strukturalistisk och kvantitativ historieskrivning och i riktning mot en historia med människor i centrum, där aktören fick en ökad betydelse i det historiska förloppet.¹⁴ Thompson var långt ifrån den ende inom den brittiska historiematerialistiska skolbildningen som betonade det kulturhistoriska perspektivet, Hobsbawm var en annan i böcker som *The Jazz Scene* från 1959 och texter som "The Making of the Working Class 1870–1914" från 1981. Men Thompson var utan tvekan den av de brittiska historiematerialisterna som kommit att få störst historiografiska betydelse för svensk del vad gäller kulturbegreppet.¹⁵ Det blir inte minst tydligt i Lars Magnussons efterskrift till den på svenska översatta samlingsvolymen med Thompsons uppsatser med titeln *Herremakt och folklig kultur* från 1983 där Magnusson, förutom att presentera Thompson för en svensk läsekrets, mycket tydligt lyfte fram Thompsons kritiska hållning gentemot den historiematerialistiska strukturalismen.¹⁶

Det kan med andra ord tyckas vara en motsägelse att tala om kulturbegreppet som välintegrerat i den arbetarhistoriska forskningen och samtidigt hävda att det finns en demarkationslinje mellan klass och kultur. Detta kan förklaras med att kultur visserligen var ett viktigt begrepp för kretsen av historiker kring Edward Thompson men att det samtidigt fanns en stark strukturalistisk tradition inom den historiematerialistiska forskningen vars utgångspunkt var att kultur var helt och hållet underordnat klass.¹⁷ Det var mot denna strukturalism som Thompson i *The Making of The English Working Class* från 1963 och i *The Poverty of Theory: Or an Orrery of Errors* från 1978 i kraftfulla ordalag vände sig, och istället förespråkade en historieskrivning där den historiske aktören och dennes erfarenheter och föreställningar var minst lika betydelsefulla som de övergripande strukturerna i historien. Det var traditionen från Thompson som under 1980-talet kom att vinna insteg i den svenska arbetarhistoriska forskningen samtidigt som den strukturalistiska hållningen naturligtvis hade sina företrädare även i Sverige.

Det till synes motsägelsefulla i att hävda kultur som både välintegrerat och inte i den svenska arbetarhistoriska forskningen kan också förklaras i den historiografiska förskjutningen av kulturbegreppets definition, bort från den antropologiska och mot den semiotiska definitionen inom ramen för "den nya kulturhistorien". Edward Thompson var själv mycket kritisk i sin hållning till "kulturalismen", det vill säga kulturbegreppet i en definition där kultur inte längre sågs som fast förankrat i den sociala verkligheten. Med Thompsons egna ord ett kulturbegrepp som inte var placerat "within its proper material abode" utan "situated in thin air of 'meanings, attitudes and values'".¹⁸ Det hindrade inte dennes strukturalistiska motståndare att utmana Thompson som en företrädare för just denna kulturalism. Det ska också tilläggas att

Thompson sett ur den nya kulturhistoriens perspektiv, trots dennes kritiska invändningar mot strukturperspektivet och argumentation för aktörsperspektivet, i realiteten stod för en betydande strukturalism i sina egna arbeten.¹⁹

Det växande intresset för kulturbegreppet bland svenska historiker blev tydligt i och med den inomvetenskapliga debatt kring kulturbegreppet som tog fart under 1980-talet och som under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet resulterade i en rad seminarier och konferenser, artiklar, avhandlingar och monografier med klara kulturhistoriska perspektiv. Det stora flertalet av dessa hade dessutom en tydlig inriktning mot arbetarkultur. Arbetets museum i Norrköping framstår som en tidig knutpunkt för detta framväxande forskningsfält. I september 1986 hölls där en internationell konferens på temat arbetarkultur. Och redan året därpå, i september 1987, hölls det andra nordiska seminariet kring arbetarkultur i Norrköping (det första nordiska seminariet om arbetarkultur hölls i Köpenhamn 1983).²⁰ En viktig medarrangör till dessa konferenser och seminarier vid Arbetets museum i Norrköping var Etnologiska institutionen vid Göteborgs universitet där arbetarhistoriskt inriktade etnologer som Sven B. Ek och Birgitta Skarin Frykman bedrev forskning med inriktning på arbetarkultur – bland annat ett projekt om arbetarkultur i Göteborg omkring året 1890.²¹ Eks, *Nöden i Lund: En etnologisk studie*, från 1971, var ett tidigt pionjärarbete.²² Några av de mest inflytelserika verken var historikern Lars Edgrens, *Lärning – gesäll – mästare: Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*, från 1987, etnologen Mats Lindqvists *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920* från 1987, ekonomhistorikern Lars Magnussons *Den bråkiga kulturen: Förläggare och smidshantverkare i Eskilstuna 1800–1850* från 1988, idéhistorikern Ronny Ambjörnssons *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksambälle 1880–1930* från samma år, etnologen Birgitta Skarin Frykmans *Arbetarkultur – Göteborg 1890* från 1990, sociologen Mats Franzéns *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen från 1992*, historikern Björns Horgbys *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturer i Norrköping 1850–1940* från 1993, samt historikern Peter Billing och sociologen Mikael Stigendals *Hegemonins decennier: Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*, från 1994.²³ Detta är bara ett axplock för att exemplifiera den tämligen intensiva forskningen kring kulturbegreppet och kring arbetarkultur som bedrevs i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet.

Det är väl värt att märka att många av dessa monografier inte är skrivna av historiker utan etnologer, ekonomhistoriker, sociologer samt idéhistoriker. Detta är delvis ett uttryck för kulturbegreppets flervetenskapliga karaktär men det visar samtidigt på problematiken kring kulturbegreppet i den bemärkelsen att kultur inte har helt och hållet samma betydelser inom de olika ämnesområdena, något som brukar lyftas fram som en av orsakerna till att kultur är så svårt att definiera och därmed hantera.

Egensinne och skötsamhet

Den svenska debatten kring arbetarkultur kom till stor del att fokuseras på frågan om förhållandet mellan begreppspar ”egensinne” och ”skötsamhet”. Detta grundade sig i de motstridiga bilder av arbetarkultur som trätt fram i forskningen. I *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920* från 1987 hade Mats Lindqvist lyft fram ett skötsamhetsperspektiv inom arbetarklassen utifrån en studie kring en fabrik i stationssamhället Svedala i samband med det industriella genombrottet i Sverige. I *Den skötsamme arbetaren* hade Ronny Ambjörnsson diskuterat vad han såg som en skötsam kultur präglad av väckelse, nykterhet och bildning bland arbetare i det norrländska sågverkssamhället Holmsund.²⁴ Dessa bilder av en skötsam arbetarkultur motsades av Lars Magnussons bråkiga hantverkarkultur i Eskilstuna, präglad av traditionella ritualer, alkohol, kollektiva aktioner och våld.²⁵ Lindqvists och Ambjörnssons studier av den skötsamma arbetarkulturen i Svedala och Holmsund liksom Magnussons studie av den bråkiga hantverkarkulturen i Eskilstuna har kritiserats för att de båda är lokala studier och att författarna inte för någon långtgående diskussion kring huruvida dessa lokala studier kan föras över till generella diskussioner till regional, nationell eller internationell nivå. Det är tydligt att det med utgångspunkt från dessa tre studier och den forskning som diskuterat egensinne och skötsamhet har förts en diskussion på framför allt nationell nivå vilken inte är oproblematiserad. Delvis för att det inte finns några syntetiserande undersökningar som diskuterar hur dessa kan ses i ett övergripande perspektiv. Delvis för att det finns en uppenbar risk att diskussionen hamnar i en teleologisk tendens att läsa in arbetarrörelsens vandring från mörker till ljus.²⁶ Men de två studierna visade sig ändå vara så betydelsefulla att forskningen kring arbetarkultur på många sätt kom att domineras av frågan om bråkiga hantverkare och skötsamma arbetare samt den historiska kopplingen mellan dessa kulturer.

Motsatspar den skötsamme arbetaren i Lindqvists och Ambjörnssons samt den bråkiga hantverkaren i Magnussons respektive studier problematiserades av sociologen Mats Franzén som mot skötsamhet ersatte bråkighet med egensinne och som förespråkade att detta motsatspar skulle ses som idealtypiska begrepp utifrån vilka arbetarkulturen kunde studeras. I början av februari 1990 hölls ett seminarium om arbetarkultur, även denna gång i Arbetets museums lokaler i Norrköping, där ett huvudtema var en diskussion kring begreppen egensinne och skötsamhet.²⁷ Det som till stor del kom att utgöra huvudfrågorna i debatten kring egensinne och skötsamhet var deras förhållande till varandra. Det vill säga frågor rörande skötsamma kontra egensinniga livsstilar och strategier; huruvida skötsamhet var ett utslag av förborgerligande av arbetarkulturen eller tvärtom ett sätt att uttrycka

motmakt mot en hegemonisk borgerlig kultur; i vilken mån det går att tala om en disciplineringsprocess från egensinne till skötsamhet (det vill säga att Magnussons egensinniga hantverkarkultur under loppet av 1800-talet och början av 1900-talet hade kommit att bli till Ambjörnssons skötsamma hantverkarkultur); samt frågan om kulturbegreppet som sådant i förhållande till klassbegreppet.²⁸

Den kanske mest inflytelserika forskningsinsatsen kring den svenska arbetarkulturen har Björn Horgby stått för i *Egensinne och skötsamhet: Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940* från 1993 där han tar upp de diskussioner som präglade den inomvetenskapliga debatten i ett ambitiöst försök att se förändring inom arbetarkulturen över tid.²⁹ Det Horgby tycker sig se är att idealtyperna egensinne och skötsamhet kan vara såväl livsstilar som strategier vilka dels riktar sig utåt mot det omgivande samhället och då framför allt mot den borgerliga hegemonin, och som sådana alltså båda utgör motkulturer mot en borgerlig kultur, dels genomgår en förändring under perioden 1850–1940 från en arbetarkultur präglad av egensinne (såväl livsstilmässigt som strategimässigt) till en arbetarkultur präglad av skötsamhet. Eftersom egensinne och skötsamhet är idealtypiska begrepp betonar Horgby att det är en övergripande trend som kan skönjas i denna utveckling. Det finns, menar Horgby, naturligtvis såväl egensinne som skötsamhet under hela den undersökta perioden och arbetare med en egensinnig livsstil kan mycket väl använda sig av skötsamma strategier liksom arbetare med skötsam livsstil kan använda sig av egensinniga strategier. Men ändå sker en disciplineringsprocess som, enligt Horgby, innebär att egensinniga livsstilar och strategier dominerar vid undersökningsperiodens början i mitten av 1800-talet och skötsamma livsstilar och strategier vid undersökningsperiodens slut i mitten av 1900-talet. Det är därmed klart att Horgbys studie av arbetarkulturen i Norrköping tycks bekräfta bilden av egensinniga hantverkare och skötsamma arbetare som kunnat skönjas i Eskilstuna respektive Holmsund.

Skötsamhetens diskurs

Det har riktats tämligen hård kritik gentemot *Egensinne och skötsamhet* av bland annat av Lars Edgren som i en recension i *Historisk tidskrift* visserligen påpekar att boken har klara förtjänster men också brister.³⁰ För det första för att den i likhet med *Den bråkiga kulturen* och *Den skötsamme arbetaren* bygger på ett strikt lokallistoriskt perspektiv. Frågan kvarstår i vilken grad utvecklingen i Norrköping kan sägas vara representativ för Sverige som helhet? Denna kritik hade knappast varit relevant om Horgbys diskussion kring egensinne och skötsamhet hade varit strikt lokallistorisk. Problemet här är att det finns en tydlig glidning in i en diskussion där begreppen får en mycket

vidare applicerbarhet än så. För det andra därför att egensinne och skötsamhet som idealtyper i Horgbys resonemang har en tendens att ta överhanden och i alldeles för stor grad styra undersökningen. Allt pressas in i dessa idealtyper trots att de kanske snarare pekar på andra möjliga tolkningar och ibland kan Horgbys resonemang te sig tämligen motsägelsefulla. För det tredje därför att man kan fråga sig om det material Horgby använder för att analysera skötsamheten är jämförbart med det han använder för att analysera egensinnet. Lars Edgren skriver att *Egensinne och skötsamhet* visserligen lyfter fram flera viktiga frågor som är av intresse för den arbetarhistoriska forskningen:

Boken griper in i en diskussion där inte minst Birgitta Skarin Frykman för Sveriges del betonat arbetarkulturens enhet och att den som helhet präglats av skötsamhet. Det hör till förtjänsterna med Horgbys bok att han konsekvent undersökt om man kan spåra olikheter inom arbetarklassen, mellan olika skikt och mellan könen. Bredden och ansatsen imponerar. Däremot ställer jag mig tveksam till om begreppen verkligen är tillräckliga för att fånga arbetarkulturen. Både den egensinniga och den skötsamma livsstilen förblir märkligt undandligande efter läsningen, i all synnerhet gäller det egensinnet.³¹

Det finns en hel del poänger med Edgrens kritiska resonemang kring egensinne och skötsamhet som problematiska begrepp för att närma sig den svenska arbetarkulturen. Det finns nämligen en tydlig tendens i dessa begrepp att hamna i den sorts resonemang som E.P. Thompsons i inledningen till *The Making of the English Working Class* kritiskt kallade för "pilgrims progress ortodoxin". Det vill säga ett teleologiskt perspektiv som tenderar att betrakta historien ur segrarnas perspektiv.³² I detta fall den svenska arbetarrörelsen med dess framgångshistoria som tenderar att se den skötsamma kulturen som förutsättningen för dess politiska och fackliga dominans med dess avyttringar i 1900-talets folkhemiska Sverige.

Det finns även ett problem med idealtyperna egensinne och skötsamhet i och med att de har tillåtits att i så hög grad dominera den inomvetenskapliga debatten tills de gått från att vara idealtyper till en etablerad historisk sanning. Det senare blir inte minst tydligt i Peter Billings och Mikael Stigendals avhandling *Hegemonins decennier* från 1994 där idealtyperna egensinne och skötsamhet definitivt får slagsida mot att bli den etablerade historiska sanningen. Billing och Stigendal identifierar i *Hegemonins decennier* den skötsamma arbetarkulturens ursprung i den reformistiska arbetarrörelsens Malmö med Axel Danielssons politiska kursändring på 1890-talet mot revolution via valurnorna. De visar sedan utan någon riktigt övertygande problematisering den skötsamma arbetarstaden Malmö mot bakgrund av den socialdemo-

kratiska politiska dominansen under 1900-talet och den tillsynes allestädes närvarande samförståndsandan mellan högern och vänstern i exempelvis Malmö stadsfullmäktige. Det hela blir problematiskt eftersom författarna systematiskt skjuter sådant som verkar strida mot bilden av det skötsamma Malmö under ytan samtidigt som de helt enkelt inte tar upp den forskning som pekar ut Malmö som en högst radikal (för att inte säga bråkig eller egen-sinnig) arbetarstad i det reformistiskt socialdemokratiska Sverige.³³

Detta är naturligtvis att hårdra det hela och det är delvis orättvist mot de forskare som använd begreppen och varit medvetna om denna fara. Men inte desto mindre talar vi om ett analytiskt problem av stor betydelse. I likhet med Edgren ställer jag mig vidare frågande till om dessa begrepp verkligen är tillräckliga för att fånga arbetarkulturen. Helt klart är att begreppen som sådana måste problematiseras utifrån en kritisk utgångspunkt i högre grad än vad hittills har gjorts. Man skall komma ihåg att arbetarklassen är en synnerlig heterogen grupp vilket får stora konsekvenser för arbetarkulturen (eller arbetarkulturerna, hur man nu väljer att se på saken). Något som dikotomin "egensinne" och "skötsamhet" knappast inte räcker till för att problematisera i tillräckligt hög utsträckning. Dessutom har den svenska forskningen kring arbetarkultur i alldeles för liten utsträckning problematiserat arbetarkulturen utifrån ett internationellt perspektiv – här är komparativa studier av arbetarkultur något som är av synnerligen stort intresse.

I det perspektivet var exempelvis begreppet "egensinne" (*Eigensinn*) såsom det användes av den tyske historikern Alf Lüdtke i dennes text "Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: *Eigensinn* and Politics among Factory Workers in Germany circa 1900" från 1986 betydligt mer dynamiskt och givande i ett arbetarhistoriskt perspektiv.³⁴ Lüdtke använder begreppet "egensinne" på ett betydligt mer dynamiskt sätt än i den svenska forskningen. Hos denne är egensinnet en vardagens politik. Detta utan att för den skull likställa egensinnet med de uppenbart negativa konnotationer idealtypen har fått i förhållandet till skötsamheten i den svenska historieskrivningen. Det är i sammanhanget kanske än mer intressant att se till det som Mats Franzén i artikeln "Egensinne och skötsamhet i svensk arbetarkultur" från 1991 kallade för "det skötsamma projektet".³⁵ Detta den svenska reformistiska arbetarrörelsens "skötsamma diskurs" (för så måste den väl detta "projekt" faktiskt kunna definieras) och dess förhållande till de breda lagren av arbetarklassen är en mycket intressant utgångspunkt för en historisk undersökning kring arbetarkultur i ett svenskt perspektiv. Det är ju vidare i dessa tankebanor som exempelvis Billing och Stigendal gör ansatsen att arbeta i hegemonins decennier men som inte når ända fram tack vare en alltför okritisk utgångspunkt i den skötsamma diskursens egenhändigt konstruerade bild av den svenska arbetarklassen. Istället för att konsekvent tona ned konflikter inom arbetar-

rörelsen i Malmö, som Billing och Stigendal i stor utsträckning gör, kan just dessa konflikter användas för att problematisera denna skötsamma diskurs och därmed även arbetarklassen i Malmö.

Arbetarhistoria i brytningstid

Det är mycket tydligt utifrån det svenska historiografiska perspektivet att diskussionerna kring arbetarkulturen i Sverige efter en tämligen intensiv period i början av 1990-talet under senare år inte gett upphov till vare sig debatt eller forskning i någon större omfattning. Det kan delvis tolkas som att debatten helt enkelt gick i stå när kritiken gentemot begreppen egensinne och skötsamhet tilltog i styrka för att mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet i stort sett lysa med sin frånvaro i den arbetarhistoriska debatten. Delvis var det också så att det arbetarhistoriska forskningsfältet som helhet vid denna tid var stadd på tillbakagång i historieämnet. Det är på många sätt synd eftersom resultatet inte bara var ett tystnande i frågan om egensinne och skötsamhet utan även om arbetarkultur överhuvudtaget. Det har under denna tid dessutom skett en genomgripande historiografisk utveckling där kulturbegreppet som sådant omdefinierats inom ramen för ”den nya kulturhistorien” med dess utgångspunkter i text, språk och semiotik vilket medfört att historiker som arbetat med kulturella perspektiv kommit att arbeta utifrån nya utgångspunkter och frågeställningar.³⁶

Det är utan tvekan så att det kulturhistoriska perspektivet under de senaste två decennierna kommit att inta en mycket viktig position inom den historiska forskningen. Reaktionen från arbetarhistoriker gentemot den kulturhistoriska utmaningen har som tidigare påpekats varit motsägelsefull. Medan många arbetarhistoriker har ställt sig mycket tveksamma till denna teoretiska och metodologiska utveckling har samtidigt andra tagit steget helt och hållet i denna riktning. Ett tydligt exempel på denna ambivalens gentemot den kulturella vändningen och utmaningen från genus och etnicitet gentemot klassbegreppets dominerande ställning kan ses i Lars Edgrens artikel ”Hantverkarna och arbetarkulturen. En aspekt av klassformering”, i *Scandia* 1990:2. Där menade Edgren att klass var att föredra framför kultur eftersom det i kulturanalysen alltför ofta blir ”en historia som inte är rotad i konkreta materiella och sociala relationer”.³⁷ Idag framstår Edgren som en stark förespråkare för ”den nya kulturhistorien” och dess postmoderna utgångspunkter i det semiotiska kulturbegreppet. Det finns naturligtvis en tredje inställning vilken kan karaktäriseras av dem som tagit intryck av ”den nya kulturhistorien” och utmaningarna från kulturbegreppet, liksom från genus och etnicitet, i förhållande till klass, och det är här som den mest intressanta historiografiska utvecklingen håller på att ske idag. Det är visserligen helt riktigt som Joan

Scott säger i "On Language, Gender and Working-Class History", att den historiematerialistiska forskningen tenderat att undvika eller missförstå den postmoderna utmaningen.³⁸ Men samtidigt är det på många sätt kulturperspektivet som står för den mest dynamiska teoretiska utvecklingen inom historieforskningen, detta genom att återigen koppla samman den "sociala" med det "kulturella".

I *What is Cultural History?* från 2004 talar Peter Burke om de historiografiska trender han ser i historien bortom den nya kulturhistorien. Burke ger tre scenarion: det första är en återgång till det klassiska kulturbegreppet med kultur i betydelsen de stora konsterna; det andra en fortsatt utveckling av kulturbegreppet i "den nya kulturhistoriens" anda in i allt fler undersökningsområden (Burke nämner exempelvis politikens kulturhistoria, våldets kulturhistoria och känslornas kulturhistoria). Det tredje sceneriet kallar han för socialhistoriens hämnd, det vill säga en återanknytning mellan det sociala och det kulturella.³⁹ Detta är en historiografisk utveckling som tydligt kan ses hos en för kulturbegreppet teoretiskt så inflytelserik historiker som Lynn Hunt. Tillsammans med Victoria Bonnell skriver Lynn Hunt i inledningen till antologin *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture* från 1999 att de båda, trots sin stora uppskattning av och den otvivelaktiga framgången för "den nya kulturhistoriens" teoretiska utgångspunkter där kultur stavas semiotik, är övertygade om att historiska analyser av det sociala och det kulturella inte kan ske isolerade från varandra. De menar att den stora vetenskapliga utmaningen idag snarast handlar om hur dessa kan föras samman och analytiskt kombineras med varandra.⁴⁰ Den historiografiska utvecklingen är anmärkningsvärd med tanke på att huvudfrågan i den av Lynn Hunt skriva introduktionen till *The New Cultural History*, vars syfte var att dra upp riktlinjerna för den nya kulturhistorien, var huruvida det överhuvud taget kunde göras en koppling mellan det sociala och det kulturella.⁴¹

Kulturbegreppet har idag definitivt inte spelat ut sin teoretiska roll utan kan fortfarande tillföra den arbetarhistoriska forskningen viktiga perspektiv. Vad som snarast behövs är en fortsatt diskussion kring kulturbegreppet vilken tar tag i den nya kulturhistoriens utmaning och återkopplar dess teoretiska implikationer till de socialhistoriska utgångspunkterna. Detta verkar också vara den kanske tydligaste historiografiska utvecklingstendensen i brytningstiden i "historien bortom den nya kulturhistorien". Det kan i detta perspektiv sägas vara intressant att åter rikta strålkastarljuset mot frågan om arbetarkultur(er) vilket bland annat inbegriper ett kritiskt förhållningssätt till diskussionen kring "egensinne" och "skötsamhet". Det är med utgångspunkt i den arbetarhistoriska litteraturen mycket tydligt att det åtminstone inom den fackligt och politiskt organiserade arbetarrörelsen finns vad som kan betraktas som

en skötsamhetsdiskurs. Och utan tvekan är denna diskurs intressant att analysera i ett historiskt perspektiv. Inte minst i förhållande till vår förståelse av den svenska historien kopplat till den folkhemiska välfärdsstaten Sverige. Det kan tänkas finnas viktiga kopplingar mellan två delvis överlappande diskurser – skötsamhetsdiskursen och samförståndsdiskursen – vilka tillsammans på många sätt präglar vår självförståelse av Sveriges moderna historia. Det senare kan bland annat ses i den litteratur som på senare år kritiskt har analyserat den socialdemokratiskt präglade historieskrivningen. Här är Åsa Linderborgs *Arbetarrörelsen skriver historia*, Ulf Zanders *Fornstora dagar, moderna tider*, och Roger Johanssons *Kampen om historien, Ådalen 1931*, alla från 2001, de kanske viktigaste bidragen. Det är inte minst intressant att se vad som sker när dessa diskurser sätts in i en kontext som Ådalshändelserna. Det är brytpunkten mellan det sociala och det kulturella som det riktigt intressanta i analysen sker. Det är inte bara så att en analys av händelser som de i Ådalen 1931 visar på sprickorna i den socialdemokratiska arbetarrörelsens omsorgsfullt uppbyggda ”skötsamhetens” och ”samförståndets” diskurser. Det är också en ingång till hur ”skötsamhetens” och ”samförståndets” diskurser (re)konstrueras inom ramen för sociala och politiska konfrontationer. Det intressanta med denna utveckling mot en koppling mellan det sociala och det kulturella är hur den på många sätt faktiskt återknyter till Edward Thompsens diskussioner kring klass och kultur som analytiska utgångspunkter i historieforskningen. Inte minst i den bemärkelsen att det ställer krav på ett kulturbegrepp som både tar sin utgångspunkt i den nya kulturhistoriens intresse för semiotik men som samtidigt inte svävar fritt i tomma luften utan någon fast förankring i en social verklighet – att den åter knyter samman det sociala med det kulturella.⁴²

Working Class Culture in a Time of Change: Reflections on Cultural History, the New Cultural History and the History beyond the New Cultural History in Swedish Working Class History

Culture has, during the last two decades or so, come to influence historical research in such a way that it is no understatement to speak of “the cultural turn”, a change in paradigm fully comparable to “the social turn” in the 1960s. Cultural history, as a concept, has changed over time, from a classic cultural history in the first part of the twentieth century, where culture is seen as “the great arts”, to anthropological cultural history from the 1960s, where culture is seen as symbols, rituals, traditions etc, and finally to what has been called the New Cultural History (NCH), from the 1980s and onwards, where culture as a concept has come to be influenced by “the linguistic turn” and

its focus on semiotics. There is thus today reasonable to speak of two closely interconnected changes in paradigm, “the cultural turn” and “the linguistic turn”, both leading up to what can be seen as an interesting time of change in historiography. The question is: what comes “beyond the cultural turn”? The article discuss the increasing interest anthropological cultural history from Swedish working class historians in the 1980s and its impact on the historical research in working class culture on the period from the 1840s to the 1940s. This research has come to focus on the concepts of “roughness” and “orderliness” as ideal types of working class culture and what has come to be seen as a disciplinary process from a “rough” artisans and early working class culture in the 1840s to an “orderly” working class culture in the 1940s. The focus on roughness” and “orderliness” came to be increasingly criticised in the early 1990s. As a result of this and the overall decline in working class history after 1989 the debate and research on working class culture more or less ended. In the article the argument is that there indeed was reason to criticise the research that was done on the “rough” and “orderly” working class cultures. Not least the fact that the change from “roughness” to “orderliness” seen in this research fit all too neatly into the dominating national discourse of modern Swedish history – that of “the special case of Sweden”, or “the Swedish model”. This, if nothing else, or so the article argues, should be a reason for renewed studies of working class culture. In the last years there has been an increasing debate among Swedish historians (and not only working class historians) on the impact of the working class movement on the writing and research of modern Swedish history. The article argues that there is a discourse “consensus” and “orderliness” that is dominating this writing and research, and that analysis of the (re)construction of this discourse is an interesting subject of research seen from a semiotic concept of culture. The article also argues that cultural history beyond the cultural turn would gain from being a history in which both the social and the cultural aspects are equally important and theoretically interconnected in the historical analysis.

Noter

- 1 George G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, USA 1997, s. 1–16; Lynn Hunt, ”Introduction”, (ed.) Lynn Hunt, *The New Cultural History*, USA 1989, s. 1–22.
- 2 För mer ingående diskussioner kring kultur och kulturbegreppet än det finns utrymme för i denna text se exempelvis Hunt (ed.), 1989; Victoria E. Bonnell & Lynn Hunt (eds), *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, USA 1999; samt Peter Burke, *What is Cultural History?*, Oxford 2004.
- 3 För en diskussion om den teleologiska historiesynen se: Lars Berggren, ”Går det att skriva arbetarhistoriska synteser?”, *Historisk tidskrift*, 2003:2. För exempel på den svenska socialde-

- mokratins intresse att skriva historia se: Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*; Finland 2001; Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Falun 2001 och Roger Johansson, *Kampen om historien – Ådalen 1931: Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebbruk 1931–2000*, Lund 2001.
- 4 Ett exempel på att arbetarhistoria som forskningsfält åter är aktuell är konferensen *Arbetarhistoria i brytningstid*, den första större arbetarhistoriska konferensen på ett tiotal år, som hölls i Landskrona försommaren 2005.
 - 5 Joan Scott, "On Language, Gender, and Working-Class History", i *Gender and the Politics of History*, New York, 1988, s. 54.
 - 6 För ett exempel på hur klass, genus och etnicitet på ett mycket givande sätt har använts inom den arbetarhistoriska forskningen för att ge ett dynamiskt helhetsperspektiv se: Mats Greiff, *Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter. Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914*, skrifter med historiska perspektiv volym 1, Malmö 2004.
 - 7 Hunt, 1989, s. 1–21.
 - 8 Exempel på svenska debattinlägg kring frågan om den historiska antropologin och dess intresse för kultur se: Lars Magnusson, "Historisk antropologi kulturkod i förändring", *Häftien för kritiska studier*, 1986:4; Christer Winberg, "Några anteckningar om historisk antropologi", *Historisk tidskrift*, 1988:1.
 - 9 Hunt (ed.), 1989.
 - 10 Lynn Hunt får idag stöd för detta av bland annat Peter Burke som i *What is Cultural History?* hävdar att the New Cultural History "is the dominant form of cultural history – some would even say history – practiced today.", Burke, 2004, s. 50.
 - 11 Hunt, 1989, s. 1–22.
 - 12 Iggers, 1997, s. 101–117.
 - 13 Magnusson, 1986; Winberg, 1988.
 - 14 Edward P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, England 1991 (1963); Edward P. Thompson, *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*, Canada 1993. För en diskussion om förhållandet mellan Thompson och strukturalismen inom historiematerialismen se: Lars Magnusson, "E. P. Thompson – en efterskrift", Edward P. Thompson, *Herremakt och folklig kultur: Socialhistoriska uppsatser*, Malmö 1983.
 - 15 Francis Newton (Eric J. Hobsbawm), *The Jazz Scene*, 1959; Eric J. Hobsbawm, "The Making of the British Working Class 1870–1914", Eric J. Hobsbawm, *Workers: Worlds of Labor*, USA 1984.
 - 16 Magnusson, 1983. Det går möjligen även att hävda Antonio Gramsci och dennes hegemonibegrepp som en viktig teoretisk inspiratör i den svenska debatten kring arbetarkultur. Se exempelvis Marion Leffler, *Böcker bildning, makt. Arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860–1901*, Malmö 1999.
 - 17 Magnusson, 1983.
 - 18 Edward Thompson, "Introduction: Customs and Culture", i Thompson, 1993.
 - 19 För en kritisk men konstruktiv läsning av Thompsons *The Making of the English Working Class* av en företrädare för "den nya kulturhistorien" se exempelvis William H. Sewell jr, "How Classes are Made: Critical Reflections on E.P. Thompson's Theory of Working Class Formation", Harvey J. Kaye & Keith McClelland, *E.P. Thompson: Critical Perspectives*, Philadelphia 1990.
 - 20 De båda nämnda konferenserna finns dokumenterade i antologier med titlarna: *Working Class Culture: An International Symposium, Organized by the Museum of Work, Norrköping, and the Department of Ethnology, University of Gothenburg, September 1986*, Birgitta Skarin Frykman & Elisabeth Tegner (eds), Källered, 1989; *Lönearbete och livsmönster: Föredrag presenterade vid det andra nordiska seminariet om arbetarkultur i Norrköping 1986*, (red.) Birgitta Skarin Frykman, Kjell Bergman, Berith Jacobsson & Elisabeth Tegner, Kungälv 1989.

- 21 För detta projekt se: Birgitta Skarin Frykman, Kjell Bergman, Berith Jacobsson & Elisabeth Tegner (red.), 1989; Birgitta Skarin Frykman, *Arbetarkultur – Göteborg 1890*, Surte 1990
- 22 Sven B. Ek, *Nöden i Lund: En etnologisk stadsstudie*, Lund 1971.
- 23 Lars Edgrens, *Lärling – gesäll – mästare: Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*, Lund 1987; Mats Lindqvist *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920*, Eslöv 1987 (1994); Lars Magnusson, *Den bråkiga kulturen: Förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850*, Vänersborg 1988; Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksambälle 1880–1930*, Makedonien 1998; Mats Franzén, *Den folkliga staden: Söderkvarter i Stockholm mellan krigen*, Lund 1992; Skarin Frykman, 1990; Björns Horgby, *Egensinne och skötsambet: Arbetarkulturer i Norrköping 1850–1940*, 1993; Peter Billing & Mikael Stigendal, *Hegemonins decennier: Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*, Borås 1994.
- 24 Ambjörnsson, 1988.
- 25 Magnusson, 1988.
- 26 Se exempelvis Lars Berggrens diskussion i artikeln ”Går det att skriva arbetarhistoriska synteser?”, *Historisk tidskrift*, 2003:2; samt slutordet i Mats Greiff, *Kvinnorna marscherade demonstrativt iväg: Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870–1914*, s. 81–84, Malmö 1996.
- 27 *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia*, 1991:48–49; Lars Edgren, ”Hantverkarna och arbetarkulturen: En aspekt av klassformering”, *Scandia* 1990:2; Karin Nordberg, ”De skötsamma fruarna i Holmsund”, *Häften för kritiska studier*, 1990:2.
- 28 Magnusson, 1988; Ambjörnsson, 1988; Franzén, 1992; Skarin-Frykman, 1990; Horgby, 1993; Lindqvist, 1994; Billing & Stigendal.
- 29 Horgby, 1993.
- 30 Lars Edgren, ”Egensinniga arbetare”, *Historisk tidskrift*, 1995:4, s. 364–368.
- 31 Edgren, 1995, s. 568.
- 32 Thompson, 1991 (1963), s. 11f; Greiff, Malmö 1996; Berggren, 2003, s. 190.
- 33 Billing & Stigendal, 1994. För en diskussion kring det radikala Malmö se bland annat Carl-Göran Andräs, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna 1917–1918*, Stockholm 1998.
- 34 Alf Luedtke, ”Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: Eigensinn and Politics among Factory Workers in Germany circa 1900”, *Confrontation, Class Consciousness, and the Labor Process: Studies in Proletarian Class Formation*, USA 1986.
- 35 Mats Franzén, ”Egensinne och skötsamhet i svensk arbetarkultur”, *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia*, 1991:48–49.
- 36 Iggers, 1996, s. 1–16; Hunt & Bonnell, 1999, s. 1–32; Burke, 2004, s. 49–99.
- 37 Edgren, 1990.
- 38 Scott, 1988.
- 39 Burke, 2004, s. 100–116.
- 40 Victoria Bonnell & Lynn Hunt, ”Introduction”, (eds) Bonnell & Hunt, 1999, s. ix.
- 41 Hunt, 1989, s. 9f.
- 42 Ett exempel på en svensk undervisning och forskning i historia som idag tydligt knyter samman det kulturella med det sociala är den som bedrivs på Malmö högskola, undervisningen med namnet *Historia med kulturanalys* vilken ges på 1–80 poängs nivå och forskning som bland annat kan ses i de två första volymerna i serien *Skrifter med historiska perspektiv*, Mats Greiff, *Vi bodde, vi bad och blev utbildade som om vi vore på två skilda kontinenter: Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850–1914*, skrifter med historiska perspektiv volym 1, Malmö 2004; samt (red.) Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff, *Sociala konflikter och kulturella processer: Historia med människor i centrum*, skrifter med historiska perspektiv volym 2, Malmö 2004.

Bildtext: Paradgatan Under den Linden 1977